

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת ויחי: קבורה בארץ ישראל

בשנת תרמ"ה הלך לעולמו משה חיים מונטפיורי שנקבר באנגליה. בשנת תשל"ח, פנתה משפחתו לוועד הספרדים בירושלים בבקשה להעלות את קברו וקבר אישתו יהודית לקבורה בארץ ישראל. בקשה זו עוררה פולמוס הלכתי בשאלה האם מותר להוציא את הנפטר מקברו לצורך העלאתו לקבורה בארץ ישראל?

בפרשת השבוע יעקב משיב את יוסף שלא יקבור אותו בארץ מצריים אלא בארץ ישראל:

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא לְבָנָו לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם נָא מָצְאֹתִי חַן בְּעֵינֶיךָ שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת רִגְלֵי וְעֲשֵׂיתָ

עִמָּדִי חֶסֶד וְאֶמֶת אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם. וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתִי וְנִשְׁאַתְנִי מִמִּצְרָיִם וּקְבַרְתְּנִי בְּקִבְרָתָם.¹

גם יוסף משיב את בני ישראל שלא יקברו אותו במצרים אלא בארץ ישראל: "וַיִּשְׁפֹּעַ יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלֶתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִזֶּה".²

מדברים אלו של יעקב ויוסף למד הרמב"ם על מעלת הקבורה בארץ ישראל:

הקבור בה נתכפר לו, וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה, שנאמר וכפר אדמתו עמו... ואינו דומה קולטתו

מחיים לקולטתו אחר מותו, ואעפ"כ גדולי החכמים היו מוליכים מתייהם לשם, צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף

הצדיק.³

מהו העניין להיקבר בארץ ישראל?

במדרש⁴ נשאלה שאלה זו: "למה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל?".

יש שטענו שיש מעלה להיקבר בארץ ישראל, משום שהיא מכפרת על עוונות הנפטר כפי הנאמר 'וכיפר אדמתו עמו',⁵ וכן מי שנקבר בחוץ-לארץ עליו להתגלגל במחילות לארץ ישראל בתחיית המתים, ולכן יש להעדיף את הקבורה בארץ ישראל.

ההבדל בין שני הטעמים הללו למעלת הקבורה בארץ ישראל, הצורך בכפרה והימנעות מגלגול מחילות, היא השאלה האם יש אדם צדיק שנפטר בחוץ לארץ צריך להיקבר בארץ ישראל, מצד אחד הוא אינו זקוק לכפרה על עוונותיו, אך מצד שני יימנע ממנו גלגול מחילות?

ואכן, בגמרא⁶ עלתה השאלה מדוע יעקב ביקש להיקבר בארץ ישראל ובכך הטריח את בניו, הלא הוא היה צדיק ואינו זקוק לכפרת ארץ ישראל בקבורתו? על כך עונה הגמרא, שיעקב רצה להימנע מגלגול מחילות.⁷

ניתן להוסיף עוד, שיעקב ויוסף ביקשו להיקבר בארץ ישראל משום שהנקברים בארץ ישראל יקומו לתחייה ראשונים.⁸

¹ בראשית (מז, כט-ל).

² בראשית (נ, כה). על תוקפה של שבועה זו, שהייתה לבני ישראל העתידים, ראו: תורה תמימה (שמות יג הערה עה).
³ רמב"ם (הלי' מלכים פ"ה הי"א). לדברי ראב"ע (בראשית כג, יט) ניתן ללמוד על מעלת הקבורה בארץ ישראל מפרשיית קבורת שרה במערת המכפלה: "וזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים". אך הרמב"ן (שם) מיון בדבריו: "ולא ידעתי טעם לדברי רבי אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים... כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יולכנה אל ארץ אחרת לקברה". בשו"ת הרה"ב? (מכתב יד ח"ח סימן קצז) טען שיש מעלה להיקבר דווקא בירושלים, שכן "קבלה בידינו שאין תחיית המתים אלא בעמק יהושפט ושם ירדו הנשמות לגוף, ונמצא ניצול מגלגול מחילות, ואפילו מתי ארץ ישראל לא יקבלו הנשמות אלא שם". ראו עוד: שו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן רז אות ב).

⁴ מדרש (תנחומא פרשת ויחי אות ו). ראו גם: מדרש (בראשית רבה, פרשת ויחי פרשה צו ד"ה אל נא); ירושלמי (כלאיים פ"ג ה"ט).
⁵ ראו צ"ח (ברכות מח ע"ב ד"ה אותו יום) שהקבורה אינה רק עניין גופני אלא גם כפרת הנפש: "באמת הקבורה איננה צורך הגוף לבד רק ג"כ צורך הנפש, כי כל זמן שלא ישוב העפר אל הארץ לא תשוב הרוח אל האלוקים, כדכתיב בקהלת וישוב העפר וגו' והרוח תשוב וגו', לכן תיקנו המטיב שניתנו לקבורה".

⁶ כתובות (קיא ע"א).

⁷ ראו: תורה תמימה (בראשית מז הערה יב).

⁸ שו"ת שבט הלוי (ח"ב סימן רז אות א).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

לעומת דברים אלו, יש שלא ראו בעין חיובית את העניין שאדם שחי בחוץ-לארץ ורוצה להיקבר בארץ ישראל, עליו נאמר: "ונחלתי שמתם לתועבה בחייכם, ותבואו ותטמאו את ארצי במיתתכם".⁹

להלכה, פסקו הטור¹⁰ והשולחן ערוך,¹¹ שאמנם אין להוציא את נפטר ממקום קבורתו ולקבורו במקום אחר, אך אם המטרה היא העלאת עצמותיו לקבורה בארץ ישראל הדבר מותר משום כפרת ארץ ישראל.¹²

עד כאן הדברים פשוטים, אך מה קורה כאשר הנפטר לא ציווה על קבורתו בארץ ישראל, האם יש חיוב על בני המשפחה להעלות אותו להיקבר בארץ ישראל, או שמא יש צורך בצוואה בחייו שביקש להיקבר בארץ ישראל?

הפוסקים צידדו שיש לקבור את הנפטר בארץ ישראל גם אם הוא לא ביקש זאת. לדוגמה, הרב לוי בן חביב¹³ רב הקהילה בירושלים, נשאל אודות תלמיד-חכם שנפטר בחוץ-לארץ ולא ציווה מאומה לפני מותו, האם הבנים שלו יכולים להעלותו לקבורה בארץ, או שמא מחמת שהנפטר לא ציווה על כך אז אסור להם לקבורו בארץ ישראל? הרב בן חביב ענה, שהסיבה שהנפטר לא ביקש להיקבר בארץ ישראל היא משום שחשש לשיטה השוללת זאת, אך כיון שהכרעת ההלכה היא שיש מעלה לקבורה בארץ ישראל ומשום כך מותר אף להוציא את הנפטר מקברו, אז גם כאשר הנפטר לא ביקש זאת מוטלת החובה על בניו ומשפחתו לקבור אותו בארץ ישראל.

תשובה זו היוותה בסיס הלכתי לויכוח גדול בחסידות קרלין. הרב יוחנן פרלוב היה אדמו"ר של חסידות קרלין לאחר השואה. בשנת תשי"ד ביקר האדמו"ר בארץ ישראל ושהה בה עד לאחר ראש השנה תשט"ו, אז שב לארצות הברית ונפטר שם בכ"א בכסלו תשט"ז. לאחר פטירתו, התעורר וויכוח בין החסידים היכן לקבורו, בארצות הברית או בארץ ישראל? הוחלט לקבוע את מקום הקבורה על-פי גורל. הגורל הוטל והכריע לקבור אותו בחוץ לארץ. אולם, חסידי קרלין שבארץ ישראל לא הסכימו עם ההחלטה, אז התעורר וויכוח שהגיע להכרעה אצל הרב צבי פסח פראנק רבה של ירושלים, שקבע על-פי תשובת הרב בן חביב שגם אם הנפטר לא ציווה מאומה בחייו היכן לקבור אותו, יש מצווה לקבור אותו בארץ ישראל, א"כ יש לקבור את האדמו"ר בירושלים, משום "שהמכירים יודעים שהאדמו"ר זצ"ל הייתה כל משאת נפשו לדור בירושלים, וכפי שהם יודעים ברור הדבר דניחא ליה להיקבר בעיה"ק ירושלים, לכן מצווה להביאו ולקבורו בארץ ישראל".¹⁴ כעבור שנה הועלתה גופת האדמו"ר והובאה לקבורה בבית הקברות בטבריה.

נחזור למונטפיורי שנקבר באנגליה, ושנים רבות לאחר קבורתו פנתה המשפחה בבקשה להעביר את קברו לארץ ישראל. בקשה זו הביאה עימה וויכוח הלכתי מרתק.

הרב משה פיינשטיין¹⁵ טען שאסור להעלות את קברו לארץ ישראל. את דבריו הוא תומך בשני טעמים. הטעם הראשון הוא, שההיתר להעלות את הנפטר מחוץ-לארץ לארץ ישראל שמור רק לבניו החייבים בקבורתו ולא לאחרים. הסברה בטענה זו היא שאם יינתן היתר לכל אחד להעלות את קברי חבריו או משפחתו הרחוקה אזי יהיה לעז על כך שלא מעלים את קברי רבותינו הראשונים הקבורים בחוץ-לארץ. הטעם השני לכך שאין היתר להעלות את קברו של מונטיפיורי לארץ ישראל הוא שמונטפיורי עצמו הביע את רצונו להיקבר בחוץ-לארץ ולא בארץ ישראל, ואכן הוא לא הגיע באחרית ימיו לארץ כדי להיקבר בה.

⁹ שתי הגישות הובאו גם בכתובות (קיא ע"ב). הגישה השוללת מובאת בזוהר (פרשת ויחי דף רכה ע"ב) שאף התמודד עם המציאות בה יעקב חי בארץ מצרים והובא לקבורה בארץ ישראל.

¹⁰ טור (יו"ד סימן שסג).

¹¹ שולחן ערוך (יו"ד סימן שסג סעיף א).

¹² המקור לכך מדברי הרמב"ן (תורת האדם, שער הסוף - עניין הקבורה אות ל). פוסקים נוספים צידדו בגישה התומכת בהעלאת הנפטר לקבורה בארץ ישראל, ראו: שו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן רג); שיירי כנסת הגדולה (הגהות טור יו"ד סימן שסג אות ג-ד), בשם שו"ת מהרשד"ם; שו"ת שבט הלי (ח"ב סימן רז אות ה).

¹³ שו"ת מהרלב"ח (סימן סג). הובאו דבריו בשיירי כנסת הגדולה (הגהות טור יו"ד סימן שסג אות ב).

¹⁴ שו"ת הר צבי (יו"ד סימן רעד).

¹⁵ שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סימן כנג).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

לעומת דברים אלו טען הרב עובדיה יוסף¹⁶ שיש להעלות את קבריהם של מונטפיורי ואישתו יהודית לארץ ישראל, משום שאמנם במדרש הובאו דעות שונות האם יש עניין להיקבר בארץ ישראל, אך הוכרעה ההלכה שמותר להוציא את הנפטר מקברו לקבורה בארץ ישראל משום כפרה הטמונה ברגבי הארץ לנקברים בה. בסיום דבריו הוא מגיב לטענותיו של הרב פיינשטיין. לדברי הרב עובדיה יוסף ההיתר להעלות את קבר הנפטר לארץ ישראל אינו רק לבניו אלא גם למשפחתו הרחוקה, כי המטרה היא להציל את הנפטר מצער גלגול מחילות ובזה שייך כל אדם ולא דווקא בניו החייבים בקבורתו.

לדבריו, לא יהיה בכך כל זלזול באי-העלאת קבריהם של רבותינו הקבורים בחוץ-לארץ, כי כל עוד המשפחה לא ביקשה זאת אין בכך כל זלזול ופגיעה. ועל הטענה השנייה של הרב פיינשטיין, שמונטפיורי ביקש להיקבר בחוץ-לארץ, טען הרב עובדיה "שאילו היה יודע כמה נחת רוח יהיה לו אם יהיה נקבר בארץ ישראל, והצלתו מצער מחילות, בוודאי שהיה מצוה לעשות כן".

¹⁶ שו"ת יביע אומר (ח"ז יו"ד סימן לט).